

بررسی وضعیت سکونتگاه های غیر رسمی در تعامل با تغییر کاربری مرز (مطالعه موردی شهر بانه)

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۰/۱۶

تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۲/۱۵

کد مقاله: ۶۶۹۴۸

علیرضا سیاف زاده*^۱، اسماعیل علی اکبری^۲، یاسین

محمودی^۳

چکیده

شواهد زیادی وجود دارد که با گذشت زمان، مرزهای سیاسی بخش عظیمی از نقش خود را به عنوان مانع از دست داده و تعاملات و همکاریهای میان مرزی به طور روزافزون از اهمیت بیشتری برخوردار می شوند. در این حالت مرز به عنوان منطقه تماس، به فضایی کارکردی برای تبادلات و تعاملات اقتصادی_اجتماعی فرامرزی تبدیل می شود و اثرات خود را در مناطق و شهرهای مجاور بر جای می گذارد. بنابراین این تحقیق با هدف ارزیابی تاثیرپذیری تغییر کارکرد مرز در شکل گیری سکونتگاه های غیر رسمی شهر مرزی استان کردستان (شهر بانه) شکل گرفته است. در بررسی این رابطه با استفاده از روش های توصیفی - تحلیلی؛ و از دیدگاه دو گروه شامل فعالان تجارت میان مرزی و خبرگان و مسئولان محلی انجام شده است. مقاله حاضر، تعاریف مربوط به سکونتگاه های غیر رسمی و اسکان غیر رسمی و هم چنین عوامل تأثیر گذار در روند شکل گیری اسکان غیر رسمی و مهمترین و عمده ترین علل پیدایش و گسترش اسکان غیر رسمی در شهر بانه و راهکارها و سیاستهای تکاملی ساماندهی اسکان غیر رسمی در این شهرها را مورد بررسی قرار داد است. تکنیک گردآوری داده ها، مطالعات کتابخانه ای و میدانی؛ حجم نمونه ۱۶۸ مورد و روش نمونه گیری کوکران بوده است. براساس نتایج حاصله از تحقیق، نشان می دهد که روند شکل گیری این نوع سکونتگاهها حاصل تغییر شرایط ژئوپلیتیک مرز این شهر (بانه) بوده است (تغییر از یک مرز بسته به یک مرز باز). بخش عمده مسکن در سکونتگاه غیررسمی شهر بانه، تازه ساخت و مصالح با دوام در حد متوسط و فاقد پروانه ساخت هستند. همچنین، موجب حاکمیت ساخت وسازهای غیرحرفه ای، طولانی شدن دوره ساخت و کاهش توان تولید مسکن مناسب و بدون برنامه و زیرسازهای لازم در این شهر شده است.

واژگان کلیدی: موقعیت مرزی، سکونتگاه های غیر رسمی، مسکن شهری، شهر بانه، تحولات جمعیتی و سکونتی

۱- استادیار دانشگاه پیام نور تهران (هیات علمی دانشگاه پیام نور تهران) sayafalireza@yahoo.com

۲- استاد دانشگاه پیام نور تهران (هیات علمی دانشگاه پیام نور تهران مرکز)

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی مسکن شهری

۱- مقدمه

چگونگی کارکرد و نقش مرزها عاملی کلیدی در توسعه مناطق و شهرهای مرزی به شمار می‌روند. مرزها هم می‌توانند مانعی در برابر توسعه و یکپارچگی نواحی مرزی باشند و هم به عنوان پلی ارتباطی زمینه تعاملات و پیوند دو طرف مرز را فراهم کنند. فهم این تأثیر بازدارندگی و یا نقش ارتباطی مرزها وابسته به این است که ما چگونه مرزها و کارکرد آنها را معنی کنیم. (Chen:2006:25).

به طور کلی دو دیدگاه غالب درباره نقش مرزها به ویژه در ادبیات توسعه مناطق مرزی وجود دارد: (نخست مرز به عنوان خطی جدا کننده و دوم مرز به عنوان منطقه تماس). از دیدگاه نخست، مرزها به معنای مانع یا فیلتر می‌توانند هزینه معاملاتی و تبادلانی زیادی را به بار آورند. به عبارت دیگر، مرزی که مانع مشروع شکل‌گیری نظام‌های نهادی، سیاسی و اجتماعی در منطقه مرزی باشد، مانعی در برابر جریان آزاد اطلاعات و تشدید پیچیدگی‌های بازار است (WU.1998:191). به گفته چن (Chen) (2006): در این حالت، مرز تمایل بیشتری به جدایی مناطق مرزی همجوار از طریق تعیین حدود، کنترل و نظارت بر عبور و مرور و تشدید قوانین گمرکی دارد تا پیوستگی آنها. اما در دیدگاه مرز به مانند یک منطقه تماس، منطقه مرزی به صورت ناحیه‌ای که شبکه‌ای از بنگاه‌های اقتصادی و سایر شبکه‌های اجتماعی دیگر می‌توانند از خطوط مرزی فراتر روند، فرصتها و مزایای جدیدی خلق می‌کند و نقش مرز فی‌نفسه از یک مانع به یک پل ارتباطی یا به عبارت ساده‌تر از یک دیوار به یک منبع با ارزش تبدیل می‌شود (WU.1998:191). در همین چارچوب، شهرها و روستاهای مناطق مجاور مرزها، ممکن است روبه‌زوال روند و یا شکوفا شوند، بسته به اینکه خط مرزی موجب زدن حوزه طبیعی آنها شده باشد و یا برعکس، نقشهای جدید در خصوص عبور از مرز به آنها داده باشد (رجوع شود به میرحیدر (Newman.2003:123:1380)).

بدیهی است که مرزهای ایران نیز از تحولات اخیر بی‌نصیب نمانده و امروزه شاهد آن هستیم که مناطق مرزی در مقایسه با گذشته نفوذپذیرتر شده‌اند. در این میان روابط دو جانبه ایران و عراق به ویژه بعد از سقوط رژیم بعث، به دلایلی همچون مشترکات مذهبی و تاریخی و منافع سیاسی و اقتصادی توسعه پیدا کرده و زمینه برای شروع تعاملات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به صورت رسمی و غیررسمی فراهم شده است. ساکنان مناطق مرزی غرب کشور نیز با توجه به سطح پایین توسعه یافتگی و عدم برخورداری از زیرساخت‌های مناسب، به منظور ایجاد اشتغال و تحصیل رفاه اقتصادی و اجتماعی به سمت مبادلات اقتصادی و اجتماعی_ فرهنگی که از روابط نزدیک دو کشور حاصل شده، حرکت نموده و در حال حاضر برخی از مناطق به شدت به بستری برای ورود و خروج انواع کالاها و خدمات، ایده و... تبدیل شده است. مناطق مرزی کردستان ایران و عراق به واسطه استقلال و امنیت نسبی کردستان عراق، نسبت به سایر مناطق مرزی دو کشور از رونق و شکوفایی اقتصادی بیشتری برخوردار می‌باشد و در حال حاضر حجم عظیمی از مبادلات و جریان‌های مختلف کالا، سرمایه و مردم در جریان است که می‌تواند عاملی کلیدی در توسعه منطقه مرزی مورد مطالعه و ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای واقع در مجاورت مرز باشد. این رویکرد از یک سو باعث جذب سرمایه و به طبع این مهم از سوی دیگر باعث مهاجرپذیری شهر شده است. اهداف این مطالعه شامل ارزیابی تأثیرپذیری تغییر کارکرد مرز در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی و تبیین نتایج و اثرات تحول کارکرد مرز در شهر مرزی بانه، و شناسایی مهمترین شاخصهای پیرامونی شهر مرزی بانه که در نتیجه تحول کارکرد مرز به طور مثبتی تحت تأثیر قرار گرفته‌اند، است.

۲- بیان مسئله

به دنبال انقلاب الکترونیکی دگرگونی عظیمی در مفهوم مرزها به وجود آمد، به طوری که مفهوم آن از یک خط به یک منطقه، از فیزیکی به فرهنگی و از فضایی به کارکردی و نفوذناپذیری به نفوذپذیری بدل شد (محمد پور و دیگران، ۱۳۸۴). با جهانی شدن صنعت، تجارت، امور مالی و تغییرات در نظام بین‌المللی، تفکرات ژئواستراتژیک بسوی باورهای جغرافیای اقتصادی مرزها معطوف شد. به گونه‌ای که تحولات در کارکردهای مرز و نگرش به آن به عنوان یک فرصت اقتصادی از سوی نظام‌های سیاسی حاکم، موجب افزایش جمعیت در مناطق مرزی شده و شرایط جدیدی را رقم زده است، این شرایط جدید مرکز را وادار به تجدید نظر در روابط خود با پیرامون کرده است (Pena, 2005, 286-290) توسعه اجتماعی- اقتصادی این مناطق موجب تغییرات فضایی در ساختار شهرها و روستاهای واقع در آن مناطق گردیده است، البته این تحول در ساختار فضایی شهرهای مرزی متناسب با تصمیمات و فعالیت‌های سیاسی دولت‌ها و کشورهای همسایه متفاوت بوده است (pena.2002:3-18) کشور ایران با هشت هزار کیلومتر خط مرزی آبی، کوهستان و بیابانی از کشورهای دارای مرز طولانی در جهان محسوب می‌شود. از نظر تنوع مسایل و مشکلات سیاسی و اجتماعی کشورهای همسایه، در جهان منحصر به فرد است. داشتن همسایگانی مانند، افغانستان و پاکستان که از نظر توسعه یافتگی در جهان رتبه‌های آخر را دارند و همسایگانی مانند عراق، آذربایجان، ترکمنستان، نخجوان و ترکیه و غیره که از نظر سیاسی و ایدئولوژی مسایل و بحرآن‌های حادی در چند دهه اخیر داشته‌اند و کشورهای حوزه خلیج فارس

نیز از نظر اقتصادی، سیاسی و اجتماعی چالشهای شدیدی مواجه بوده اند، مشکلات بسیاری به مناطق مرزی ایران وارد کرده است، افزون بر این، گستردگی مناطق مرزی کشور و تنوع های جغرافیایی، اقلیمی، اجتماعی، قومی این مشکلات را مضاعف نموده است. شهر بانه با دارا بودن مرز مشترک با کشور عراق و دارا بودن مشترکات قومی - فرهنگی از این قاعده مستثنی نبوده است. شرایط هشت سال جنگ تحمیلی، بحران های کشور همسایه عراق، موجب ناامنی مرزهای جغرافیایی استان کردستان شده و از نظر توسعه یافتگی آن را در رتبه های پایانی استان های کشور قرار داده است (موسوی، ۱۳۸۷، ۵۷). حال با تغییرات اوضاع سیاسی عراق و خود مختاری اقلیم کردستان تعاملات دو سویه بیشتر شده و به طبع آن تغییرات چشم گیری در این شهر رخ داده است از انجای که این تعاملات باعث تغییر در شرایط اقتصادی شهر شده است و شهر را از یک شهر مهاجر فرست به یک شهر مهاجر پذیر تبدیل شده است شهر با رشد شتابان بدون برنامه رو به رو بوده است از جمله عوارضی که به طبع این تغییر شرایط به وجود آمده است شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی است و در همین راستا این مقاله به ارزیابی تاثیر پذیری تغییر کارکرد مرز در شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی در شهر بانه می پردازد.

۳- ضرورت و هدف از تحقیق

امروزه یکی از چالش های عمده ناپایدار کننده شهری کشور، گونه ای شهرنشینی با مشکلات حاد موسوم به اسکان غیر رسمی یا حاشیه نشینی می باشد. وضعیت عمومی زندگی شهری در کشورهای رو به توسعه، اوضاع نگران کننده ای را طی دهه های گذشته، به وجود آورده است. مسائلی چون افزایش شتابان جمعیت، رشد فقر، کاهش شاخص های کیفیت زندگی، ازدیاد بیکاری، رشد سکونتگاههای غیر رسمی (حاشیه نشینی)، آلودگی های زیست محیطی و... شهرهای این کشورها را با بحران های متعدد روبرو ساخته است. از مهمترین مسائل گفته شده در شهرهای این کشورها، اسکان طیف گسترده ای از جمعیت مهاجر و کم درآمد، در نواحی آسیب پذیر شهر است که زمینه بروز ناهنجاری ها و ناپایداری شهری را تشدید کرده است. این جمعیت، هر چند در حوزه کلان اقتصاد شهری و حتی گاه عمدتاً در بخش رسمی آن حضور دارند، لیکن در بخش غیر رسمی سکونت شهری به وجود آمده و ساکن هستند و از خدماتی بسیار نا چیز برخوردار می باشند. رشد روز افزون این شکل از سکونتگاههای شهری در دهه های گذشته در ایران - بویژه در شهرهایی که از رشد برون زای اقتصادی برخوردار بوده اند - حاکی از ناکارآمدی ابزارها و سیاست های اعمال شده به روال گذشته برای حل این معضل می باشد.

شهر بانه که در استان کردستان، در غرب کشور قرار دارد، به اشکال مختلف با پدیده های افزایش جمعیت روبه رو شده است. هدف از انجام این تحقیق، ارزیابی تاثیر پذیری تغییر کارکرد مرز در شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی در شهر و ارائه راهکارهای مناسب و به طور کلی امکان دستیابی به توسعه پایدار می باشد. به این منظور ضمن بررسی تعریفی جامع از مرز به روند تشکیل سکونتگاههای غیر رسمی با تاثیر پذیری از شرایط مرزی، و تحولات جمعیتی و شهرنشینی در این شهر می پردازد.

۱-۳- سوالات تحقیق:

- آیا بین تغییر کارکرد مرز از مرز بسته به یک مرز باز و افزایش جمعیت رابطه معنا داری وجود داشته باشد؟
- آیا ممکن است بین موقعیت مرزی و روند شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی ارتباط معنا داری وجود داشته باشد؟

۲-۳- فرضیات تحقیق

- باتوجه به موارد ذکر شده فرض بر این است؛ که بین تغییرات کالبدی در شهر بانه و تغییر کارکرد مرز رابطه معنا داری موجود است.
- در صورت اثبات فرض یک و قطعیت آن بر این مهم فرض می شود، که بین تغییر کارکرد مرز و افزایش جمعیت و در پی آن تغییر کاربری ها و شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی ارتباط معنی داری موجود است.

۴- روش انجام تحقیق

این تحقیق براساس موضوع از نوع پژوهش های موردی و برحسب محتوا از نوع تحقیقات کاربردی، کتاب خانه ای و از نظر ماهیت از نوع روشهای، توصیفی - تحلیلی؛ و از دیدگاه دو گروه شامل فعالان تجارت میان مرزی و خبرگان و مسئولان محلی انجام شده است. است که به تعیین و تفسیر متغیرهای مستقل و وابسته پرداخته است. رویکرد تحقیق نیز کارکردگرایی بوده است. در این رابطه ابتدا تعریف مرز و انواع آن پرداخته و سپس به شناسایی وضع موجود شهر مورد مطالعه و سپس به معرفی شهرستان و روند شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی در آن پرداخته شده و در ادامه اقدام به جمع آوری اطلاعات مورد نظر با

استفاده از روش‌های میدانی و مطالعات اسنادی گردیده است. سپس اطلاعات جمع‌آوری و طبقه‌بندی شده و با استفاده از آزمون‌ها و استنباط آماری بر روی آنها نرم‌افزار SPSS صورت گرفته و مبتنی بر نتایج آزمون‌ها و یافته‌ها، تحلیل‌های لازم در این رابطه انجام شده است.

۵- جامعه آماری، تعداد نمونه و روش نمونه‌گیری

در این تحقیق با توجه به موضوع مورد پژوهش که ارزیابی تاثیرپذیری تغییرکارکرد مرز در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر بانه است، برای بدست آوردن تعداد نمونه مورد نظر از روش زیر استفاده شده است.

۵-۱- روش نمونه‌گیری کوکران

در این تحقیق هدف بر آن است که اطلاعات جامعی از ویژگی‌های مرتبط با تاثیرپذیری تغییر کارکرد مرز در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر مورد مطالعه؛ متغیرهای تعریف شده کسب گردد. بنا بر این می‌بایست انتخاب نمونه‌ها به صورتی باشد که بتوان وضعیت شهرهایی با شرایط مشابه و یکسان را بازگو کنند. برای این منظور اول با استفاده از نمونه‌گیری کوکران تعداد نمونه زیر را بدست آورده ایم.

$$N = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

$$N = 96257$$

$$t = 1.96$$

$$d = 0.05 \quad N = 38264$$

$$p = 0.7$$

$$q = 0.3$$

سپس نمونه‌گیری سهمیه‌ای بر مبنای نسبت جمعیت شهر مورد مطالعه از کل جمعیت شهرستان مورد استفاده شده است؛ روش کار نیز بدین صورت است که اول جمعیت شهر نسبت به کل شهرستان محاسبه شده و سپس بر مبنای افراد بی‌سواد و با سواد با توجه به نمونه‌ی کوکران تعداد کل نمونه را انتخاب کرده ایم.

جدول (۱): سهم شهر از تعداد کل نمونه (منبع: نگارنده)

شهرستان	جمعیت شهرستان	جمعیت شهر	نسبت از کل جمعیت	تعداد نمونه
بانه	۱۳۲۵۶۵	۹۶۲۵۷	۷۲.۶۱	۱۶۸

۶- پیشینه و مبانی نظری تحقیق در زمینه مطالعات موقعیت مرزی

مطالعه نظاممند در مورد مرزها و مناطق مرزی به ویژه با تاکید بر پرهیز از نگاه‌های تاریخی-جغرافیایی به مرز (نقشه‌نگاری تاریخی) و گونه‌شناسی مرزهای سیاسی به ابتدای دهه ۱۹۵۰ برمیگردد. از آن زمان به بعد، مطالعه جریان‌های فرامرزی مردم، کالا و اطلاعات و...، تأثیر متفاوت مرزها بر مناطق پیرامون و عناصر متفاوت چشم‌اندازهای اجتماعی و طبیعی دو طرف مرز در قالب رویکرد کارکردگرایانه به بحث‌های زیادی منجر شده است. کار اولیه جان هوس (John House)، که مدلی کارا و عملیاتی را برای مطالعه جریان‌های فرامرزی پیشنهاد کرد، این نوع نگاه را به بلوغ رسانید و در سال‌های اخیر، کاربردهای عملی آن در قالب مذاکرات مرزی، همکاری‌های مرزی و مدیریت فرایندهای اجتماعی در مناطق مرزی بروز کرده است (Kolossoy, 2005: ۶۰۷-۶۱۲). یکی از ارزشترین منابع تحقیقاتی در این زمینه، کتاب دنیس راملی و جولیان مینگهی (Dennis Rumley and Julian Minghi) (۱۹۹۱) با عنوان "جغرافیای چشم‌اندازهای مرزی" است که مجموع‌های از مهمترین مطالعات مناطق مرزی اروپا و آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم است. براساس نتایج تحقیقات انجام شده در این کتاب، تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف زندگی مرزنشینان و فرایند توسعه مناطق مرزی کشورها بدون توجه به چگونگی کارکرد مرزها، کاری بدون پشتوانه علمی است و راه به جایی نمی‌برد. در ادامه مهمترین تحقیقات انجام شده در زمینه موضوع مورد مطالعه، دسته‌بندی شده و سعی گردیده خلاصه‌های از نکات کلیدی و نتایج تحقیق بازگو شود.

جدول (۲) نمونه های از مهمترین مطالعات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع (منبع: نگارنده)

محقق	عنوان مطالعه	نکات کلیدی و نتایج
Herzog, Lawrence A. (1991)	ساختار شهری فراملی در دوره شهرهای جهانی (مادرشهرهای فرامرزی ایالات متحده و مکزیک)	براساس یافته های تحقیق، یکی از بدیده های منطقه ای حرکت جمعیت، صنعت و سرمایه به سوی مناطق مرزی و سپس تغییر شکل نواحی شهرنشین فراملی در امتداد برخی مرزهای ملی است. ظهور مراکز شهری در امتداد مرزهای بین المللی منعکس کننده یک الگوی ادغام تدریجی مناطق مرزی در چرخه اقتصادی و مالی نظام سیاسی-اقتصادی جهانی است. شهرهای فرامرزی، ساختار و تشکیلات خود را مدیون نقش در حال تغییر مرزهای بین المللی می دانند.
Arreola, Daniel D. & Curtis, James R. (1993)	شهرهای مرزی مکزیک: استخوان بندی چشم انداز و شخصیت مکان	محققان با اعلام اینکه "مرز ایالات متحده با مکزیک منطقه ای فعال از نظر تعاملات و تبادل فرامرزی است و مردم و محصولات، ایده ها و اطلاعات و سرمایه و فناوری به آسانی از مرز می گذرد"، تأیید می کنند که نیروهای فرامرزی همراه با شرایط اجتماعی-اقتصادی، فناوری، روابط بین شهرها، ارزش های فرهنگی و ایدئولوژی و... شهرهای مرزی را به شدت تحت تأثیر قرار داده اند، به طوری که ساختار شهری متفاوتی با سایر مناطق کشور در منطقه مرزی مورد مطالعه شکل گرفته است.
Portnov, Boris A. & Pearlmutter, David (1999)	رشد پایدار شهرها در نواحی مرزی	محققان در این مطالعه تأثیر عوامل متعددی همچون شرایط اقلیمی نامساعد، موقعیت مکانی، شرایط اقتصادی و سیاست های دولتی را بر رشد جمعیت شهری در مناطق مرزی بررسی می کنند و به تحلیل میزان نقش هر یک از آنها در ناپایداری جمعیت مناطق مرزی فلسطین اشغالی می پردازند. نتایج تحقیق نشان می دهد که شرایط رکود اقتصادی ناشی از کارکرد بازدارندگی مرزها از مهمترین عوامل مؤثر بر ناپایداری رشد جمعیت در این نواحی به شمار می رود.
Brzosko-Sermak, Agnieszka (2007)	بررسی اندیشه های نظری موقعیت مرزی شهرها	براساس یافته های تحقیق، مرزهای باز برای شهرها و حتی شهرهای غیرمرزی، شانس توسعه ایجاد می کنند. به نظر آنها شهرهای کوچک و بزرگ در مناطق مرزی، هدف اصلی اثرات مرزی هستند. این مکان ها نه تنها موتور توسعه اقتصادی منطقه ای هستند، بلکه مراکز ابداع ایده ها و نوآوری فرهنگی، دگرگونی اجتماعی و تغییرات سیاسی می باشند.
Ni, Pengfei (2011)	شهرها به عنوان موتور جدید توسعه همکاری های چین و هند	یافته های تحقیق نشان می دهد که تعامل و همکاری شهرهای مرزی ناشی از تحول کارکرد مرزها می تواند همکاری در سطح ملی را تقویت کند، تجارت کالا و خدمات مورد نیاز را افزایش دهد و از تقسیم نیروی کار بهره برد و بنابراین یک موقعیت برتر را رقم زند و توسعه اقتصادی شهرها را تسریع نماید. به طور خلاصه، تعامل و همکاری شهرهای مرزی می تواند شرایط زندگی میلیون ها نفر از مردم را بهبود ببخشد و رشد هماهنگ و متعادل را از نظر جهانی تقویت کند.
محمدپور، علی و همکاران (۱۳۸۵)	نقش تحول کارکرد مرز بر فضای جغرافیایی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان	نتایج این تحقیق نشان می دهد که بعد از بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در منطقه باجگیران، این منطقه شاهد تغییرات فضایی و جغرافیایی در زمینه های حمل و نقل، سکونتگاه های روستایی-شهری، ارتباطات و تأسیسات عمومی و دایر شدن تعداد زیادی از نمایندگی های ادارات و سازمان های دولتی و غیردولتی و همچنین تغییر روند حرکت جمعیت به خصوص در شهر باجگیران بوده است؛ به طوری که نمای این شهر نسبت به قبل، تحولی اساسی داشته است.
موسوی، میرنجف وزنگی آبادی، علی (۱۳۹۰)	برنامه ریزی توسعه شهرهای مرزی-مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی	در این پژوهش، تأثیر کارکردهای امنیتی، اجتماعی و اقتصادی مرز بر ساختار فضایی شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می دهد که کارکردهای مرز به ویژه کارکرد اقتصادی آن بر ساختار فضایی شهرهای مرزی مؤثر است؛ به طوری که شهرهایی که دارای گمرک و بازارچه مرزی نبودند، از نظر شاخص های توسعه، وضعیت نامناسبی داشته اند. همچنین با ازدیاد جمعیت شهرهای مرزی، میزان امنیت در منطقه نیز افزایش داشته است.

۶-۱- دیدگاه نظری و پیشینه در زمینه سکونتگاه های غیر رسمی

حاشیه نشینی پدیده ای نه چندان نو ظهور جهان سومی ها است که در متن های امروزی بجای آن از تعبیر «اسکان غیر رسمی» نیز استفاده می شود. گفتنی است در مطالعات و تحقیقات مربوط به موضوع اسکان غیر رسمی به مرور جایگزین «حاشیه نشینی» می شود. به طوری که دکتر پرویز پیران در مقاله «باز هم در باب اسکان غیر رسمی» مفهوم حاشیه نشینی را نادرست و گمراه کننده میدانند و واژه اسکان غیر رسمی را پیشنهاد می کنند. مهمترین نهاد فراملی که به طور مؤثر به موضوع اسکان غیر رسمی می پردازد، بانک جهانی است، که سیاست های برخورد آن با مسکن نامتعارف به سه دوره ۱۹۷۲-۱۹۸۳، ۱۹۸۲-۱۹۹۳ و دوره بعد از ۱۹۹۳ قابل تفکیک است. در دوره بعد از ۱۹۸۳-۱۹۹۳ مهمترین نظریه پیشیناز در زمینه ساماندهی سکونتگاه های غیر رسمی نظریه Site and Service ترنر است که مهمترین مؤلفه آن پس انداز و مسکن حداقل است. مهمترین نگرانی بانک جهانی از عملیاتی کردن این نظریه تضمین بازگشت سرمایه و ارائه راهکارهای مالی پایدار بود. راهبرد توانمند سازی اسکان غیر رسمی از دهه ۱۹۹۰ باز هم با پیشینازی بانک جهانی در کشور های همچون برزیل ترکیه اندونزی و فلیپین آغاز شد که مهمترین عنصر آن تامین امنیت سکونت و به رسمیت شناختن بود.

به موازات رشد و گسترش اسکان غیر رسمی در ایران به خصوص از دهه ۱۳۴۰ پژوهش ها و مطالعات نظری درباره ماهیت، علل و عوامل گسترش و نیز پیامد ها و راهکارها مورد توجه بوده است، که در این میان به مطالعات زیر می توان اشاره کرد.

مجید احسن و مصطفی نیرومند (۱۳۵۱)، پژوهش موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران (۱۳۵۱) محمدحسین کازرونی (۱۳۵۱)، حسین شکویی (۱۳۵۴)، کریم حسین زاده دلیر (۱۳۶۱)، پرویز پیران (۱۳۶۷)، حمیده امچی (۱۳۷۳) و ... از پژوهش های نظری متأخرتر مقاله صرافی (۱۳۸۱) با عنوان به سوی نظریه ای برای ساماندهی اسکان غیر رسمی از حاشیه نشینی تا متن شهرنشینی است که ضمن پرداختن به علل رویش اسکان غیر رسمی در سطح در راستای یکپارچگی با شهر رسمی

را از رهگذر راهبرد توانمندسازی مورد تاکید قرار می دهد. عماد افروغ در کتاب فضا و نابرابری اجتماعی معتقد است تا زمانی که توزیع فضایی مناسبی در امکانات، خدمات و تسهیلات شهری صورت نگیرد عدالت اجتماعی به معنای واقعی ارزشی، اتفاق نخواهد افتاد. از نظریات دیگر پشتیبان راهبرد توانمندسازی، نظریه فقر قابلیت آماریا سن است که در حوزه مطالعات جغرافیای شهری به آن پرداخته نشده است. سن در کتاب برابری و آزادی به جای تعریف جان رالز از فقر به مثابه فقدان برابری فرصت ها از مفهوم برابری قابلیت ها سخن می گوید. در واقع وی عدم برخورداری از قابلیت های پایه ای مانند سواد، آموزش، سلامتی و ... را فقر قابلیتی می نامد که مهترین راه مبارزه با آن توانمندسازی فقیران است.

جدول (۳): دیدگاه‌های مختلف در خصوص سکونتگاهی غیر رسمی

کارشناس	تقسیم بندی
آبرامز	بی خانمان ها و خیابان خوابها، گروه هایی که خانه یا اتاق هایی را در محلات فقیر نشین اجاره میکنند.
استاکس	الونک های امید (رو به ترقی) الونک های یاس (رو به زوال)
پیران	اسکان نایابی
جان، اف. سی. ترنر	طلایه دار، گروه های در پی تثبیت، جویندگان پایگاه درآمدی متوسط
جانس پرلمن	به حاشیه رانده شده در مقابل حاشیه نشینی، حاشیه بودن صنعتی، حاشیه بودن فرا صنعتی

منبع: پاتر و ایونز ۱۳۸۴، ایراندوست و صرافی ۱۳۸۶، پیران ۱۳۸۷

جدول شماره (۴) دیدگاه‌ها مختلف و شاخص‌ها و معیارهای شکل گیری سکونت گاهای غیر رسمی

دیدگاه ها	شاخص‌ها و معیارهای شکل گیری سکونتگاههای غیررسمی	منابع
دیدگاه اکولوژی	- تغییر کاربری - کمبود مسکن و عدم تعمیر و نگهداری صحیح آن - مهاجرت کارگران روستای به شهر	شکوهی ۱۳۷۲، زاهدی زاهدانی ۱۳۶۹، جواهری پور ۱۳۸۲، هیراسکار ۱۳۸۶
دوره تسلسل فقر و حاشیه نشینی	- عدم سرمایه گذاری به منظور توسعه اشتغال - مهاجرت روستای به شهر	شیخی ۱۳۸۰، هیراسکار ۱۳۸۶، ربانی ۱۳۸۹
دیدگاه نیازهای اساسی	- عدم برآورده شدن نیازهای اجتماعی - مهاجرت روستای به شهر - عدم امکان تامین مسکن توسط فقرای شهری - ناکار آمدی بازارهای زمین و مسکن	شبیک ۱۳۸۲، شیخی ۱۳۸۲، صرافی ۱۳۸۲
دیدگاه لیبرال	- جمعیت زیاد خانوارهای فقیر نشین - بی انگیزگی، جبر گرای، رضالت مندی آنی، بی نظمی اجتماعی در میان فقیر نشینان شهری - مهاجرت تو رسیده به منظور یافتن کار - گسترش شکاف فقر و عوامل کلان اقتصادی - نبود نظارت و شرایط کار در جامعه سنتی	شکوئی ۱۳۸۵، شکوئی ۱۳۸۶، جاج یوسفی ۱۳۸۲، ایراندوست ۱۳۸۹، صرافی و ایراندوست ۱۳۸۶، پیران ۱۳۷۳، فرخو ۱۳۸۸
دیدگاه رادیکال	- شکاف زیاد بین فقیر و غنی در شهر به دلیل ضعف نظام نامتعادل سرمایه داری - سطح پایین دست مزد کارگران - اراده سرمایه داری برای مقابله با گرایش فزاینده کاهش سطح مصرف در اقتصاد سرمایه داری - کاهش سرمایه داری در تجهیزات و امکانات زیر بنایی	ایراندوست ۱۳۸۹، شکوئی ۱۳۸۵، پیران ۱۳۷۰، پیران ۱۳۸۴
دیدگاه وابستگی	- وابستگی مرکز و پیرامون - افزایش شهرنشینی و رشد شهر ها	ازکیا ۱۳۸۸، ایراندوست ۱۳۸۹، پیران ۱۳۷۰
دیدگاه اقتصاد ساسی فضا	- بهره کشی از طبقات پایین - تجمع قدرت و ثروت در یک شهر - جابه جایی های عظیم جمعیتی و مهاجرت کارگران روستای به شهر	پیران ۱۳۷۰، شبیک ۱۳۸۳، پیران ۱۳۷۳، شکوئی ۱۳۸۵، پیران ۱۳۸۰
دیدگاه لیبرال جدید	- دیدگاه استعماری نسبت به شهر ها و سلب مالکیت - مشکل قوانین و مقررات که سبب حاشیه رانده شدن اقتصاد و در پی آن کارگران می شود.	UN-HABITAT, 2003- UN-HABITAT 2007 ایراندوست ۱۳۸۹

۷- معرفی حوزه شهری

شهرستان بانه در فاصله ۳۵ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۵۳ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. ارتفاع شهرستان از سطح دریا ۱۵۵۰ متر است. شهرستان بانه از طرف شمال محدود است به خط الرأس ارتفاعات بین شهرستان بانه، سقز (بوکان در آذربایجان غربی) از طرف شمال غرب به سردشت در آذربایجان غربی، از شرق به دهستان سرشیو میرده سقز، از جنوب به خط الرأس ارتفاعات بین بانه و دره شلیر در کردستان عراق و از غرب به دهستان سیوه یل و آلان در کردستان عراق محدود می شود (نجفی، ۱۳۶۹) شهر بانه در فاصله ۲۷۰ کیلومتری شمال غربی سنندج در ابتدای راه آسفالت بانه- سقز قرار گرفته است. رودخانه بانه از مرکز شهر می گذرد. این شهر در منطقه ای پایکوهی- دشتی واقع شده است و توسط کوههای آریابا در ۳ کیلومتری جنوب شهر به ارتفاع ۲۲۲۰ متر از سطح دریا و بابوس در ۳ کیلومتری شرق بانه به ارتفاع ۲۳۸۱ متر از سطح دریا قلاش در ۷ کیلومتری شمال شهر به ارتفاع ۲۳۵۰ متر احاطه گردیده است (سازمان جغرافیایی: نیروهای مسلح، ۱۳۹۳: ۱۵). در آبان ماه ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان ۱۳۲۵۶۵ نفر بوده است که از این تعداد ۶۸،۱۲ درصد در شهر و ۳۳،۸۸ درصد در روستا سکونت داشته همچنین بر اساس سرشماری ۱۳۹۰ این شهرستان فاقد جمعیت غیر ساکن بوده است.

شکل (۱): موقعیت منطقه مورد مطالعه در کشور و استان. (منبع: نگارنده)

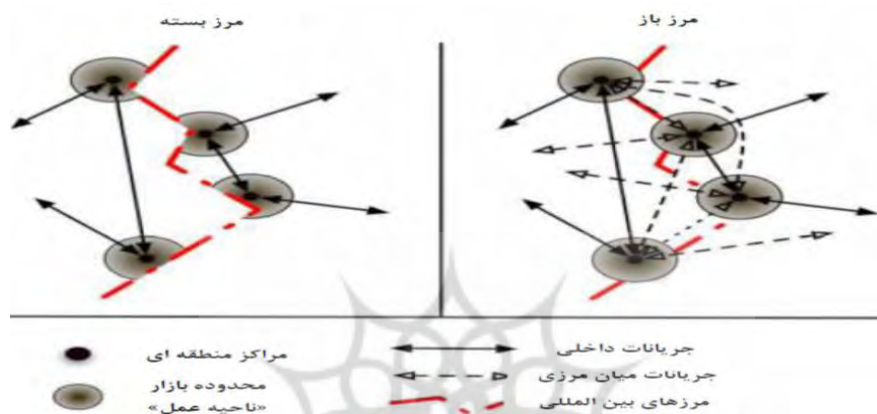
۸- زمینه‌های نظری تحقیق

۸-۱- مرز بسته و تاثیرات آن بر توسعه شهری

در ادبیات نظری تحقیق، واژه مرز بسته به معنی هر گونه شرایط و اقدامی است که جابجایی آزادانه مردم، سرمایه، تولیدات، خدمات، ایده و... را در نوار مرزی محدود و یا مسدود نماید. بنابراین منظور از کارکرد بسته یا بازدارندگی مرز و مرز بسته، تأثیر منفی چنین شرایطی بر تعاملات مرزی میان دولت ها و ملت و شهرهای مرزی است. معمولاً مرزها به عنوان مانعی دیده می شوند که از یکپارچگی و جریانبات بالقوه میان مرزی جلوگیری می کنند و فاصله نسبی میان دو طرف مرز را افزایش می دهند. در نتیجه حجم تبادلات اقتصادی و اجتماعی در طول مرز در مقایسه با داخل سرزمین خیلی پایین تر است به عبارت دیگر با برقراری مرز بین دو کشور، فضاهایی که به یکدیگر متصل اند و تداوم فضایی را تأمین می کنند، از یکدیگر می گسلند و حاشیه ای میشوند. این حاشیه ای بودن، علت اصلی عقب ماندگی این نواحی است (محمدپور و همکاران، ۱۳۸۵ : ۱۵۴). فاینشتاین و دجانی-داوودی (۲۰۰۰) معتقدند زمانی که تعامل میان مرزی محدود میشود، مردم از یکدیگر جدا می شوند، تبادل کالا، خدمات و ایده و نظرات به حداقل ممکن می رسد، تهدیدات ناشی از خشونت زود هنگام پدیدار می شود و ساکنان دو طرف مرز از آشنایی با میراث های فرهنگی و مذهبی محروم می شوند و در نتیجه از درک احساسات یکدیگر بی نصیب می شوند. مثالهای متعددی وجود دارد که نشان می دهد بسته بودن مرزها در اغلب موارد منجر به عقب ماندگی اقتصادی مناطق مرزی می شود. بوروکراسی های اداری، تعرفه های گمرکی و قوانین و مقررات دست و پا گیر منجر به شکل گیری شرایطی می شود که به واسطه آن فرصتهای محدودی برای استفاده از صرفه جویی های ناشی از مقیاس و تقسیم کار وجود خواهد داشت. بنابراین اقتصاد منطقه بسته تر، شرکتها کوچکتر و رقابت کمتری نیز وجود خواهد داشت اقتصاددانان از این نوع مرزها به عنوان مانع تجارت بین المللی یاد می کنند. نتایج چنین مرزی این است که میزان روابط اقتصادی مناطق مجاور به طور ناگهانی جایی که مرز غیرقابل نفوذ است، به شدت افت می کند. وجود چنین شرایطی همراه با موقعیت حاشیه ای این مناطق در جغرافیای سرزمین، مناطق و سکونتگاههای مرزی را به نواحی پیرامونی در ابعاد مختلف اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی و سیاسی تبدیل می کند و به توزیع ناعادلانه قدرت اقتصادی- اجتماعی و سیاسی در سطح کشور دامن می زند.

۲-۸- مرزهای باز در مقابل مرزهای بسته

در مقابل، مرزها دارای کارکردی ارتباط دهنده و پیوند دهنده نیز هستند. بدین معنی که ساکنان مناطق مرزی می‌توانند از تفاوت‌های موجود میان کشورهای همسایه بهره ببرند و انواع فعالیت‌های میان مرزی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را گسترش دهند. شرایط عالی برای شکل‌گیری چنین روابطی در جاهایی وجود دارد که اقلیت نژادی با زبان و فرهنگ آن سوی مرز آشنایی داشته باشد (Wasti-Walter, 2009: 332). عموماً در هنگام بحث بر سر کارکرد ارتباطی مرز، مفهوم باز بودن و یا بازگشایی مرزها به میان می‌آید. منظور از باز بودن مرزها، آزادی جابجایی عناصر اقتصادی، مانند کالاها و نیروی کار از طریق مرزهاست. گفتنی است که مفهوم باز بودن مرز نسبی است و به معنای مجوز ورود و خروج هر جریانی نیست. در زمانی که برخی افراد، اقلام و کالاها می‌توانند بدون محدودیت از مرز عبور کنند، برخی دیگر اجازه عبور از مرز را ندارند (Smallbone et al, 2007: 28). با غلبه کارکرد ارتباطی مرزها، شبکه‌ای از روابط میان مرزی شکل می‌گیرد و در این حالت، مردم دو سوی مرز علاقه متقابلی به کار مشترک به دلیل پیوندهای فرهنگی یا دلایل اقتصادی پیدا می‌کنند که می‌توان از آن به عنوان روابط «رو در رو» (face to face) مناطق مرزی نام برد.

تصویر (۲): نمایی شماتیک از تأثیر بازگشایی مرزها بر افزایش تعاملات میان مرزی
منبع: (Heigl, 1978 and Janssen, 2000) بر گرفته از (Laine, 2006:29)

۳-۸- پیامدهای تحول کارکرد مرزها از یک مرز بسته به یک مرز باز:

ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی در راستای تغییر و تحول کارکرد مرز به طور ایده‌آل، مرزهای باز از تعامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در طول خود حمایت می‌کنند. چنین تعاملاتی می‌توانند سبب خلق پیوندهای جدید و استمرار شرایط موجود میان مردمان کشورهای همجوار شوند و در نهایت به عادی‌سازی روابط میان کشورهای همسایه منجر شوند. از نظر روانشناختی مرزهای باز و جریان آزاد مردم و کالاها، به درک متقابل احساسات مردمان دو طرف مرز کمک می‌کند (Feinstein and Dajani-Daoudi, 2000-14/13). بنابراین این فرایند می‌تواند منجر به تکامل روابط دوستانه و تقویت همکاری میان مردم دو طرف مرز شده و به ایجاد صلحی پایدار میان دشمنان قبلی منجر شود (Ibid, 14) (به اعتقاد مرکس (۲۰۰۰)، زمانی که تأثیر مانعی مرزها کمتر می‌شود، اشکال جدیدی از حرکت و جابجایی در طول خط مرزی منجر به ایجاد یک سری روابط و نوعی پویایی می‌شود و حتی هویت‌ها و نهادهای جدیدی برای خلق پیوندهای قوی‌تر شکل می‌گیرند (Laine, 2007:52). همچنین آزادسازی تجارت و حرکت عوامل تولید منجر به بازار وسیع‌تر همراه با افزایش استفاده از صرف‌هجویی ناشی از مقیاس و بنابراین ایجاد فرصت‌هایی برای تخصصی‌تر شدن و توسعه صنایع می‌شود. این بدان معناست که مناطق و سکونتگاه‌های مرزی سابق به بخشی از بازار بزرگتر اقتصادی تبدیل می‌شوند و اثر ویژه بازگشایی مرزها مثبت خواهد بود (Tykkylainen, 2009:350). اثر مانعی کمتر و در نتیجه بهره‌مندی مرز نشینان از مزایای ناشی از همجواری با مرز، در تقویت مناطق مرزی برای تغییر موقعیت پیرامونی آنها در فضای ملی به یک مرکز بین‌المللی تأثیر بسزایی دارد. بازگشایی مرزها، فرصت‌های جدیدی خلق می‌کند، تماس و تعاملات جدیدی ایجاد می‌شود، حوزه نفوذ بازار توسعه می‌یابد و رقابت نواحی دو طرف مرز شدیدتر می‌شود (Laine, 2007:52).

بنابراین براساس آنچه که تا کنون بیان شد، می‌توان گفت که چگونگی تعریف نقش و کارکرد برای مرزها در سطح وسیعی می‌تواند پیامدها و اثرات توسعه‌ای مرزها را تحت الشعاع خود قرار دهد. بنابراین بسته به این که مرز به عنوان عاملی بازدارنده و یا دارای نقشی ارتباط دهنده باشد، می‌تواند دو پیامد ملموس متفاوت و متضاد را به دنبال داشته باشد. به طوری که در حالت نخست،

شهرهای مرزی به عنوان فضاهای حاشیه ای و پیرامونی قلمداد می شوند که از جریان کلان توسعه ملی و فراملی جدا افتاده اند و منجر به تشدید مهاجرت فرستی شهر مرزی، امنیتی شدن فضای حا کم بر شهر مرزی، عدم توسعه زیربنای شهر و منطقه پیرامون، کوچک بودن اندازه جمعیتی شهرها و در نتیجه شکل نگرفتن آستانه های لازم برای به وجود آمدن فعالیت ها و خدمات مورد نیاز، متکی شدن اقتصاد شهر بر فعالیت های سنتی و در نهایت تشدید وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی خواهد شد. اما در صورتی که مرز دارای کارکردی ارتباط دهنده باشد، شهرهای مرزی در جریان کلی توسعه ملی و فراملی ادغام می شوند، منجر به عدم مهاجرت فرستی و حتی مهاجرپذیری شهرهای مرزی می شوند و اثرات مثبت دیگری چون توسعه زیربنا ها و زیرساخت های حمل و نقل، افزایش جمعیت شهرها و گسترش حوزه نفوذ آنها به آن سوی مرز، گسترش اقتصاد خدماتی_بازرگانی، توسعه گردشگری و در نهایت به ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی و یا به عبارت دیگر توسعه شهری منجر خواهد شد

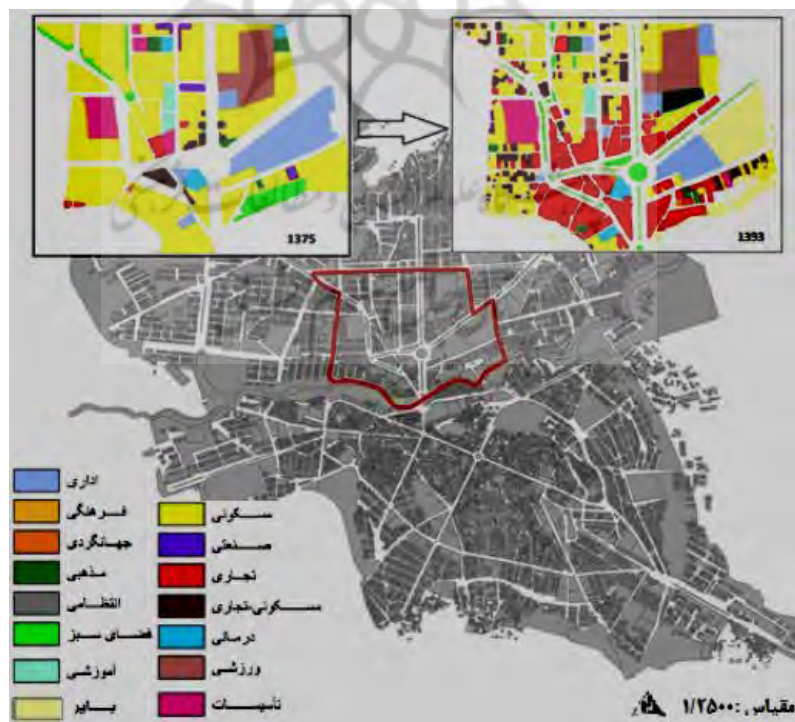
۹- یافته های پژوهش

۹-۱- گسترش سکونتگاه های غیررسمی ناشی از تاثیرات تغییر کارکرد مرزی در شهر بانه

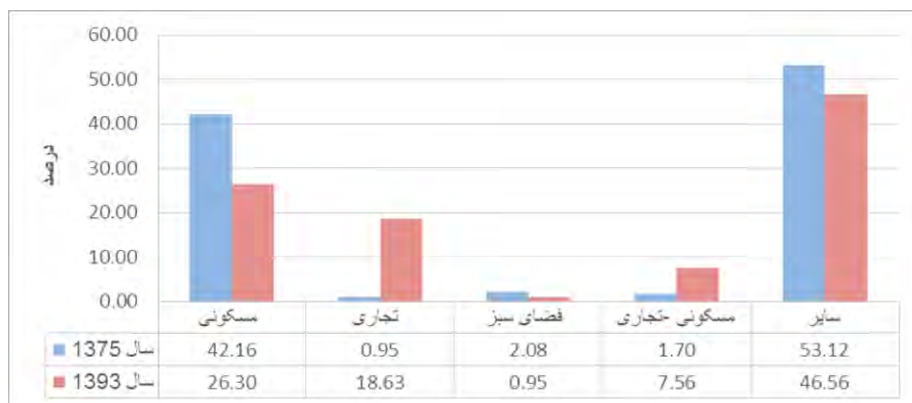
۹-۱-۱- بازارهای غیررسمی و تغییر کاربری ها به عنوان یکی از پیامد های تغییر کارکرد مرز در

گسترش سکونتگاه های غیررسمی

سکونتگاه های غیررسمی، به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، به مثابه کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند (ایراندوست، ۱۳۸۹: ۶۰) تاثیرات بازار غیررسمی در گسترش توسعه شهری را به هیچ وجه نمی توان نادیده گرفت. به جرأت می توان گفت که طی سال های اخیر هم پای توسعه تجارت و اقتصاد، توسعه شهری نیز به رشد ناموزون خود ادامه می داد تا جایی که شهر بانه تا سال ۱۳۷۵ و شهر بانه از سال ۱۳۷۵ به بعد اصلاً قابل قیاس نیست و به مثال دو روی یک سکه می ماند. شهر بانه که تا سال های ۱۳۷۵ مثل یک شهر معمولی و ناآباد بود و فقر از سر و روی شهر می بارید و فقر مردم را به مهاجرت برای کسب درآمد و تأمین معاش زندگی می کرد. از سال ۱۳۷۵ به بعد سرمایه گذاری در زمینه تجاری و مبادلات مرزی آغاز شد. به یکباره که هیچ کس تصور آن را نمی کرد قیمت ملک و زمین بطور سرسام آوری افزایش پیدا کند. آن خانه ساده و کلنگی که جای یک خانواده را نداشت تبدیل به یک قطعه طلای کمیاب شد. در این میان بود که اقشار فقیر جامعه برای داشتن سرپناهی برای خود اقدام به احداث مساکن در خارج از محدوده شهر کرده که خود باعث ایجاد سکونتگاه های غیر رسمی شدند.

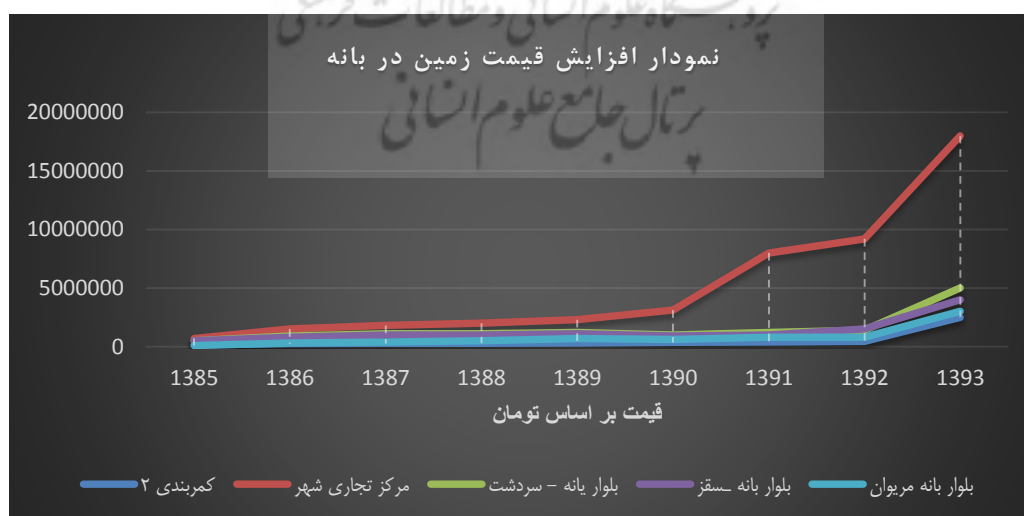

شکل (۳): مقایسه تغییر کاربری ها طی ۲ دهه (منبع: نکارنده و کامیار عبدی خدا)

نمودار (۱): میزان تغییرات کاربری اراضی (منبع برداشت میدانی و مقایسه نقشه های کاربری در دو دهه ی گذشته)

با توجه به افزایش جمعیت شهر طی ۱۸ سال اخیر و افزایش تراکم کاربری های تجاری در مرکز شهر، مقدار زیادی از زمین های اطراف مراکز تجاری (با کاربری مسکونی) دارای ارزش افزوده بالایی شده و بنابراین جهت استفاده بیشتر و سودآوری بیشتر از این زمین ها اکثراً به مکانهای تجاری تبدیل شده که سودآوری بالاتری داشته اند. بنابراین بر قیمت زمین در این بخش بیشتر از سایر بخشهای شهر افزوده شده است. این عامل همراه با افزایش جمعیت شهر باعث شده است تا شهر به اطراف گسترش یافته و کاربریهای کم بازده مانند کاربری مسکونی در نقاط دورتر از مرکز تجاری شهر حادث شوند و در نتیجه تقاضا برای زمین در زمین های اطراف شهر نیز افزایش یافته و باعث افزایش قیمت زمین شود. البته در این افزایش قیمت زمین نقش دلالتان و واسطه گران و باندهای زمین خوار نیز که به تبع این شرایط شکل گرفته اند مؤثر بوده است. برای برآورد افزایش قیمت زمین در ۳ سال اخیر از بنگاههای املاک و مسکن شهر کمک گرفته شد. برای این کار شهر به ۵ نقطه تقسیم شد که بر اساس دوری و نزدیکی به مرکز تجاری شهر انتخاب شده بودند. مرکز تجاری شهر حدفاصل شمال و شمال غربی شهر قرار گرفته است که در سمت شمال غرب آن بلوار بانه سردشت، در جهت شمال شرق آن بلوار بانه سقز، در جنوب کمربندی ۲ و در سمت شرق نیز بلوار بانه - مریوان قرار دارد. نمودار (۲) نشان می دهد که طی سال های ۱۳۸۸ و ۱۳۹۳ بیشترین افزایش قیمت زمین در شهر صورت گرفته است. در این فاصله ی زمانی قیمت هر مترمربع زمین در مرکز تجاری شهر ۱۸۵ درصد، بلوار بانه مریوان ۶۶ درصد و کمربندی ۲ ۹۲٫۲ درصد بلوار بانه سردشت ۱۴۰ درصد، بلوار بانه سقز ۱۰۰ درصد، رشد داشته اند. که این مهم باعث شده است اکثر قابل توجهی از خانوار ها قدرت خرید زمین و مسکن را در نواحی داخل محدوده شهر نداشته و برای یافتن سر پناه اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون هیچ گونه زیرساخت های لازم و خارج از عرف در خارج از محدوده قانونی شهر نموده که در ادبیات تحقیق از آن به عنوان سکونتگاههای غیر رسمی یاد می شود.

نمودار (۲) منبع: برداشت میدانی نگارنده و مستخرج از پرسشنامه

۹-۱-۲- مهاجرت‌پذیری به عنوان یکی از پیامدهای تغییر کارکرد مرز در گسترش سکونتگاه‌های

غیررسمی

به طبع در دنیای امروز عواملی چون عوامل جاذبه در مقصد مورد نظر که صرفاً به منظور یافتن رفاه و آسایش بیشتر ایجاد می‌شود، مهاجرت‌ها نیز صورت می‌گیرد و بالعکس آن نیز عوامل دافعه در مبداء نیز به نوبه خود به عواملی چون فقر، محدودیت در امکانات، عدم بهداشت و آموزش و ... می‌باشد، باعث مهاجرت‌های اجباری می‌شود که در این مبحث که موضوع اصلی تحقیق در مورد ارزیابی میزان تاثیر پذیری موقعیت مرزی در روند شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی در شهر بانه است به وضوح می‌توان دلایل مهاجرت‌های فراوانی که در سال‌های اخیر انجام می‌گیرد و فقط برای (یافتن شغل و درآمد بیشتر به منظور رفاه و آسایش بیشتر که خود در سایه ی تغییر کارکرد مرز انجام می‌گیرد) را مشاهده کرد.

اما سال‌های بعد از ۱۳۷۵ سال‌های امیدواری و نقطه امید برای تجارتي نوپا ایجاد کرد. سال‌های ۱۳۷۵ به بعد نه تنها مهاجر به حد صفر رسید بلکه پدیده مهاجرپذیری به صورت گسترده نه تنها از روستاهای اطراف شهر بلکه مهاجرت از شهرهای اطراف نیز بصورت وسیع انجام می‌گیرد و شهر بانه به یک نقطه مهم از نظر مهاجرپذیری به منظور تجارت تبدیل شد. تجارت غیررسمی و تغییر کارکرد مرز از یک مرز بسته به یک مرز باز هر چند که باعث سیر نزولی اقتصاد پایدار ملی می‌شود اما در اینجا تاثیر مطلوب آن بر شهر بانه آشکار می‌گردد. طی سال‌های اخیر مهاجرت‌ها از روستا دسته دسته به سوی شهر ایجاد شد تا جایی که طی سال‌های اخیر بسیاری از روستاها خالی از سکنه شدند و این خود نمود همان تجارت غیر رسمی است.

وقتی خانواده‌ها از نظر مالی و اقتصاد خانوار خود را توانمند می‌ساختند، به همان تناسب زاد و ولد در خانواده‌های مهاجرت کرده بیشتر می‌شد. افزایش تعداد افراد خانواده نیز یعنی افزایش جمعیت در جامعه شهری طی سال‌های ۱۳۸۶ الی ۱۳۹۳ مهاجرت‌ها بسوی شهر به منظور تجارت به اوج خود رسید و به حدود ۵۵٪ درصد رسید. دیگر تشخیص جمعیت مهاجر از جمعیت اولیه و ساکنان بومی امکان‌پذیر نبود. آمدن مهاجران بیشتر نیز به نوبه خود تأمین مسکن و زمین، بهداشت، آموزش و ... را در پی دارد اما ظرفیت مساحتی شهر بانه کمتر از آن است که بتوان جوابگوی نیازهای اولیه این تعداد مهاجر باشد همچنین گرانی زمین و مسکن در محدوده شهری. مهاجرت از روستا به شهر به معنی کند شدن صنعت کشاورزی، دامداری و باغداری است. در سال‌های اخیر به وضوح می‌توان مشاهده کرد واردات لبنی، گوشتی و میوه‌جات و صیفی‌جات از روستاهای اطراف شهر بانه به صورت خیلی کم و نادر صورت می‌گیرد زیرا دیگر افراد در سن کار در روستاها وجود نداشت و اکثراً به شهر مهاجرت کرده بودند و هم اکنون بسیاری از منابع باغداری و کشاورزی از شهرهای همسایه بانه چون ارومیه، بوکان، سقز و ... تامین می‌شود و این خود افزایش سطح قیمت‌ها در این زمینه را فراهم کرده است. مهاجرت‌ها به منظور یافتن شغل صورت می‌گرفت. افراد به منظور یافتن درآمد بیشتر که باعث بوجود آمدن شغل‌های کاذب می‌شد و در حاشیه شهرها سکونت می‌گزینند.

۹-۱-۳- به صورت کلی می توان تاثیرات تغییر کارکرد مرز و تاثیر آن بر شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی را در جدول زیر دسته بندی کرد .

جدول شماره (۴) منبع : نگارنده بر اساس یافته های تحقیق

نتیجه	عواقب پیامدهای تغییر کارکرد مرز	پیامدهای تغییر کارکرد مرز
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	کاهش قدرت خرید زمین در داخل محدوده	۱- گرانی زمین
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	افزایش اختلاف طبقاتی و شکاف طبقاتی	۲- افزایش توان اقتصادی به صورت نامتوازن
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	در پی ساخت مجتمع های تجاری در کاربری های مسکونی و رانده شدن به حاشیه	۳- افزایش کاربری های تجاری
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	عدم وجود کاربری مسکونی کافی و هجوم به حاشیه	۴- کاهش کاربری مسکونی در داخل محدوده شهری
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	تغییر غیر اصولی کاربری ها	۵- تغییر کاربری ها
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	سر ریز شدن مازاد جمعیت به خارج از محدوده	۶- افزایش مهاجر پذیری
اقدام به خرید و ساخت مسکن بدون برنامه در خارج از محدوده	ساختن منازل مسکونی بدون برنامه و خارج از محدوده	۷- افزایش ساخت و سازهای غیر قانونی
نتیجه گیری کلی		
افزایش ساخت و سازهای غیر قانونی در خارج از محدوده شهری که موجب شده است بخش عمده مساکن در سکونتگاه غیررسمی شهر بانه ، تازه ساخت و مصالح با، دوام در حد متوسط و و فاقد پروانه ساخت هستند. همچنین، موجب حاکمیت ساخت وسازهای غیرحرفه ای، طولانی شدن دوره ساخت و کاهش توان تولید مسکن مناسب و بدون برنامه و زیرسازی های لازم در این شهر شده است.		

۱۰- تحلیل میزان پایداری در سکونتگاه های غیررسمی شهر بانه

۱۰-۱- سرانه کاربری ها

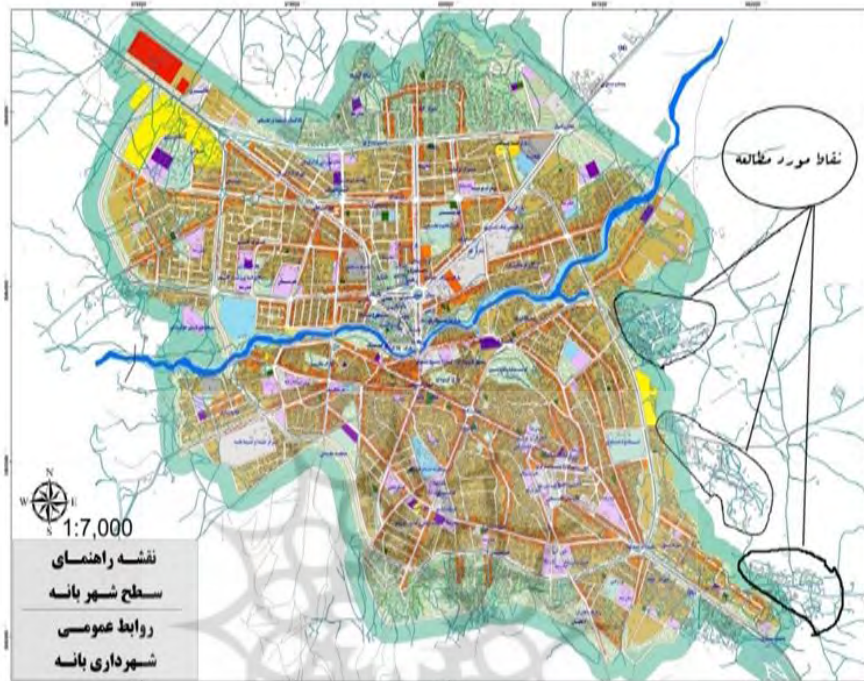
سکونتگاه های نابسامان شهر بانه دارای حدوداً ۱۰۰۰۰ نفر می باشد که در این محدوده اسکان دارند. این محدوده از نظر اغلب شاخصهای فیزیکی و کالبدی دارای وضعیتی نابسامان است.

جدول (۵) مقایسه سرانه کاربری های شهری محله های غیررسمی بانه با سرانه های معمول در طرح های ایران

کاربری	سرانه های سکونتگاه های غیر رسمی بانه		سرانه های معمول در طرح های شهری ایران	
	غیر رسمی بانه	سرانه های سکونتگاه های غیر رسمی بانه	حداقل	حداکثر
مسکونی	۱۲/۱۷	۴۰	۴۰	۵۰
تجاری	۰/۰۴	۲	۲	۴
آموزشی	۰/۰۹	۳	۳	۵
فرهنگی - مذهبی	۰/۳۳	۰/۷۵	۰/۷۵	۱/۵
بهداشتی - درمانی	۰/۰۲	۰/۷۵	۰/۷۵	۱/۵
ورزشی	۰/۰۰	۲	۲	۲/۵
فضای سبز	۰/۰۰	۰/۷	۰/۷	۱۲
حمل و نقل	۵/۸۷	۲۰	۲۰	۲۵

منبع: اطلاعات مستخرج از پایان نامه و (ا. ایراندوست، ۱۳۸۶، ۲۱۰) و پرسشنامه

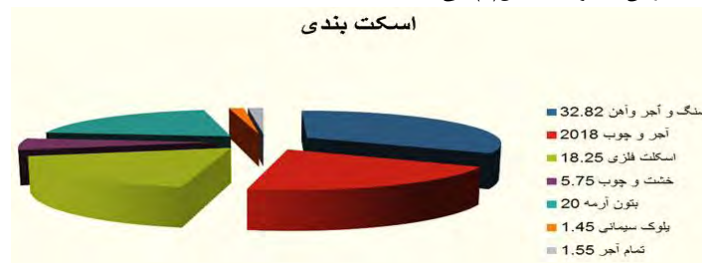
مقایسه برخی از شاخص های کالبدی سکونتگاههای غیررسمی بانه با شاخص های کالبدی رایج در طرح های شهری ایران، بیانگر میزان نابسامانی این محدوده است. نابسامانی کالبدی این محدوده در محله های مختلف اندکی تفاوت دارد، در برخی از این محله ها میزان نابسامانی کالبدی به اوج خود رسیده و در برخی دیگر اندکی متعادل تر است. جدول (۵) نشان می دهد که سرانه همه کاربری ها در محله های غیررسمی بسیار پایین است و مقایسه آنها با سرانه های معمول در طرح های شهری کشور بیان می دارد که در محله های غیررسمی، مجموع سرانه های شهری ۲۸ مترمربع برای هر نفر است و در مقایسه با شهرهای کشور که حداقل ۶۹ و حداکثر ۱۰۱ مترمربع را نشان می دهد، بسیار پایین است به طوری که در حالت حداقل به اندازه یک سوم و در حالت حداکثر به اندازه یک چهارم سرانه دیگر شهرهای کشور است.

شکل (۴): نقاط مورد مطالعه (منبع: نگارنده)

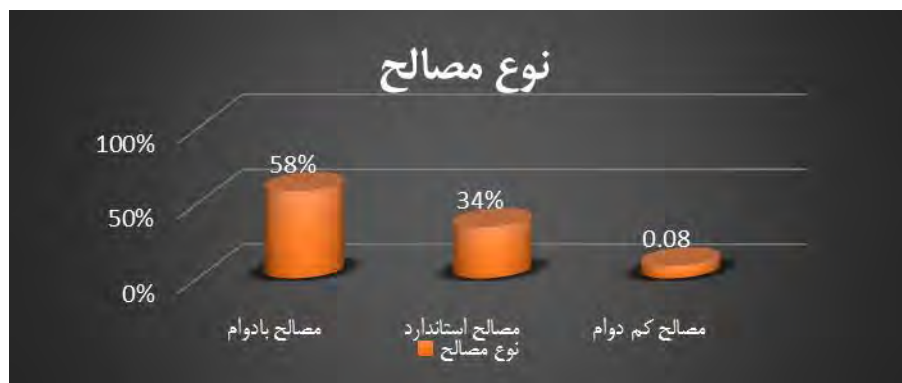
۱۰-۲- نوع مصالح ساختمانی و میزان دوام

عمده ترین ملاک عدم رسمیت در سکونتگاههای غیررسمی، ویژگی کالبدی مسکن و مالکیت زمین است (کماندوری ۱۳۸۵، ۱۰۸). توزیع واحدهای مسکونی مناطق غیررسمی شهر بانه از نظر کیفیت، نوع مصالح ساختمانی و نوع اسکلتی که در ساختمان بناهای مسکونی به کار رفته است، نشان می دهد که درصد بالایی از ساختمان ها از مصالح کم دوام ساخته شده اند. با این حال نزدیک به ۵۰ درصد از واحدهای مسکونی محله های حاشیه ای شهر بانه برخلاف سایر نقاط کشور از مصالح بادوام تهیه شده و تنها ۲۲،۷۵٪ آن از مصالح ضد زلزله درست شده است. در بناهای مسکونی مناطق حاشیه ای شهر بانه برحسب نوع اسکلت و مصالح به کار رفته در آن به ترتیب شکل (۶) می باشد.

نمودار (۳): نوع اسکلت بندی ساختمان در سکونتگاههای غیر رسمی

(منبع: نگارنده؛ اطلاعات خارج شده از پرسشنامه)

نمودار (۴) نوع مصالح به کار رفته در محله های غیررسمی شهر بانه (منبع: نگارنده؛ اطلاعات خارج شده از پرسشنامه)

نکات مهم از نظر سطح پایداری فیزیکی کالبدی این است که عمده این سکونتگاه‌ها (۲۰ درصد) از لحاظ نظام شیب بندی در بستری با توپوگرافی خشن اسکان یافته اند، که هم خود سکونتگاه‌ها و هم شهر را از نظر سامانه حمل و نقل، دفع و زهکشی مواد زائد، افزایش و کاهش فشار در طول سال و مواردی از این دست با ناپایداری مواجه خواهد ساخت. این سکونتگاه‌ها از نظر توزیع سرانه های مختلف شهری، با استانداردهای جهانی و حتی ایران تفاوت فاحشی دارند. درزمینه کالبدی، از نظر مواد استفاده شده در ساخت آنها شاید به پایداری نزدیک تر باشند (۶۰ درصد مصالح بادوام)، اما به هر حال در همین شاخص نیز تنها نزدیک به ۸ دهم درصد این سکونتگاه‌ها از مصالح کم دوام استفاده کرده اند.

بحث و نتیجه گیری

بررسی وضعیت شاخصهای پیرامون شهر مرزی مورد مطالعه نشان می دهد که در مجموع منطقه، روند و مسیر رو به رشدی را طی می کند. براساس نظرات هر دو گروه (مرز باز و مرز بسته)، بیشترین تحول مثبت شهرهای مرزی به ترتیب به بهبود کیفیت اشتغال و درآمد و رفاه اقتصادی مردم، کاهش مهاجرت و جذب مازاد جمعیتی شهرستان می شود، که در این میان شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی یکی از پیامدهای منفی است که خارج از محدوده مرزی نیز در صورت وجود شرایط لازم بروز می کند. بدین ترتیب براساس یافته های توصیفی تحقیق مشخص می شود که تحول کارکرد مرز به میزان یکسانی شاخصهای مختلف وضعیت پیرامونی همه ابعاد شهر را تحت تأثیر قرار نداده است. در نهایت در اثبات فرضیه اصلی تحقیق، یافته های تحلیلی نشان دهنده رابطه معنی داری میان تأثیر پذیری موقعیت مرزی در روند شکل گیری سکونتگاههای غیر رسمی است. تبیین رابطه تحول کارکرد موقعیت مرز با روند شکل گیری سکونت گاهای غیر رسمی شهر مرزی بانه، تأیید کننده دیدگاهها و نتایج تحقیقات تجربی است. براساس نتایج تحقیقات تجربی، با تحول کارکرد مرزها، تعاملات و روابط میان مرزی اقتصادی- اجتماعی تشدید می شود که به نوبه خود منجر به ایجاد فرصت های جدید، توسعه حوزه نفوذ بازار، تشدید رقابت ها، تغییرات اقتصادی و سیاسی، رشد سریع جمعیت، شهرنشینی سریع، تحولات کالبدی- فضایی و... در منطقه پیرامونی می شود. در نتیجه هما نظور که در مبانی نظری تحقیق نیز گفته شد، ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی و توسعه نواحی شهری مرزی مستلزم بازتعریف کارکرد مرزها و تغییر نگاه دولت- ملت ها به مناطق مرزی مناسب با شرایط محلی است. لازم به یادآوری است که تقویت ظرفیت ارتباطی مرزها به معنی باز بودن بدون قید و شرط و بی ضابطه مرزها نیست. در راستای تحول کارکرد بازدارندگی مرزها و در نتیجه مواجهه با اثرات مثبت توسعه ای آنها، تقویت ظرفیت ها و بسترهای قانونی و نهادی به ویژه حذف فرایند و تشریفات بوروکراتیک طولانی در عبور و مرور و مبادلات مرزی- ثبات قانونی و شفافیت آن به ویژه در بحث قوانین تجارت میان مرزی- افزایش شراکت مرزنشینان، نهادهای مردمی و خصوصی در مدیریت محلی- توسعه زیرساختهای ارتباطی و فضای مجازی و تغییر نگاه دولت و نهادهای دولتی به مرزنشینان و مناطق مرزی از جمله موارد مهمی است که می تواند زمینه را برای کارکرد مناسب مرزها فراهم کند و کمک نماید تا مرزنشین مرز را سدی در مقابل فعالیت ها و تحرکات موجه خود نبیند و در پی شکستن آن نباشد. مبتنی بر اظهارات فعالان تجارت میان مرزی در منطقه، عوامل یاد شده اصول کلیدی مشاهده اثرات توسعه ای مرزها هستند. به عبارت دیگر، پایداری اثرات توسعه ای ناشی از تحول کارکرد مرز در مناطق مرزی، رابطه مستقیمی با تداوم و تقویت کارکرد ارتباطی مرزها دارد. امری که اغلب تحقیقات داخلی و برخی از تحقیقات خارجی اشاره چندانی بدان نکرده اند.

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی، مسعودی‌راد، ماندانا (۱۳۹۱)، گردشگری و نقش آن در امنیت و توسعه شهرهای مرزی (مورد شناسی: شهرستان بانه)، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲. ابراهیم‌زاده، عیسی، موسوی، میرنجف، کاظمی‌راد، شمس‌ا... (۱۳۹۱)، تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هشتم، شماره اول.
۳. احمدی نژاد روشنی محسن، معتمدی سعادت (زمستان ۱۳۹۲) «بررسی و تحلیل نقش بازارچه های مرزی بر قیمت زمین و مسکن شهری (نمونه موردی شهر بانه ۱۳۷۵ - ۱۳۹۰)» مجله پژوهشی برنامه ریزی شهری سال ۵ شماره ۱۹.
۴. اسماعیل پور نجما بررسی (بهار ۱۳۸۹). «وضعیت مسکن در سکونتگاه‌های غیررسمی و ارزیابی راهبردهای ساماندهی آنها نمونه موردی: محله حسن آباد یزد» مطالعات و پژوهشهای شهری و منطقه ای سال اول، شماره چهارم.
۵. اطلس راهنمای استانهای ایران نشر: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۳)
۶. افتخاری، عبدالرضا، پاپلی یزدی، محمد حسین، عبدی، عرفان (۱۳۸۷)، ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی، بازتابهای توسعه مناطق مرزی (مطالعه موردی: بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه)، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره دوم.
۷. ایراندوست کیومرث گونه شناسی سکونتگاه های غیررسمی در شهرهای ایران، مطالعه تطبیقی شهرهای سنندج و کرمانشاه نامه معماری و شهرسازی ۱۰ (۱۳۹۲) ۹۱-۱۰۴
۸. ایراندوست کیومرث ارزیابی دگرگونی کیفیت زندگی در سکونتگاه های غیررسمی در دهه گذشته (مطالعه موردی: دولت آباد کرمانشاه) فصلنامه رفاه اجتماعی ۵۷ (۱۳۹۴) ۱۴۹-۱۷۵
۹. ایراندوست کیومرث ظرفیت سازی در مدیریت محلی برای بهسازی و توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی همایش مدیریت شهری وسکونتگاه های غیررسمی - ایران، اسلامشهر - ۰۱ فروردین ۱۳۸۷
۱۰. ایراندوست کیومرث الگوی مسکن فقرا در سکونتگاه های غیررسمی نمونه موردی:عباس آباد سنندج ساخت شهر ۲۰ (۱۳۹۱) ۲-۱۲
۱۱. ایراندوست کیومرث بررسی و تحلیل پایداری شهری در سکونت گاه های غیررسمی در ایران نمونه موردی: محله عباس آباد شهر سنندج - ایران، تبریز - ۰۶ و ۰۷ آذر ۱۳۹۲
۱۲. ایراندوست کیومرث شاخص های تعریف و تعیین سکونتگاه های غیررسمی در ایران مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای ۲۱ (۱۳۹۳) ۴۳-۶۰
۱۳. ایراندوست کیومرث فقر، سکونتگاه های غیررسمی و امنیت شهری رهنما سیاست گذاری دوره ۳ شماره ۱ (۱۳۹۱) ۱۵۹ - ۱۸۰
۱۴. ایراندوست کیومرث مقاله مرور تجربه ی کوتاه توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی نمونه شهر کرمانشاه؛ فصلنامه جغرافیا و توسعه دوره ۸، شماره ۲۰، زمستان ۱۳۸۹، صفحه ۵۹-۷۸
۱۵. ایراندوست کیومرث رساله دکتری دانشگاه شهید بهشتی اسکان غیررسمی جلوه ای از توسعه ناپایدار شهری مورد: شهر کرمانشاه ۱۳۸۶
۱۶. ایراندوست کیومرث سکونتگاه های غیررسمی و اسطوره حاشیه نشینی - چاپ دوم تالیف-۱۳۸۹
۱۷. ایراندوست کیومرث مسکن فقرای شهری ترجمه هیئات(سازمان ملل متحد) ۱۳۹۲
۱۸. بررسی ابعاد کیفی مسکن «گزارش طرح مطالعاتی» حبیبی حسین؛ احمدی زهرا، (دی ماه ۱۳۸۳) وزارت مسکن و راه و شهر سازی.
۱۹. پرسکات، جی. آر. (۱۳۸۵)، گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۲۰. پیران پرویز آلونک نشینی در ایران: دیدگاه‌های نظری، با نگاهی به شرایط ایران مجله: اطلاعات سیاسی - اقتصادی آذر و دی ۱۳۷۳ - شماره ۸۷ و ۸۸ (۶ صفحه - از ۹۶ تا ۱۰۱)
۲۱. پیران پرویز تحلیل جامعه شناختی از مسکن شهری در ایران: اسکان غیر رسمی جامعه شناسی ایران (بهار ۱۳۸۰ - شماره ۶ (۲۲ صفحه - از ۲۷ تا ۴۸))
۲۲. پیروسیانی بهاره احمد سعیدنیا کیومرث ایراندوست ساماندهی کالبدی فضایی سکونتگاه های غیررسمی از طریق مشارکت مردمی نمونه موردی عباس آباد سنندج ۲۶/۱۱/۱۳۹۰

۲۳. پیشگاهی فرد، زهره؛ مهکویی، حجت، قنبری، قاسم، رخسانی نژاد، اسماء (۱۳۹۱)، نقش ژئوپلیتیکی شهرهای مرزی در توسعه گردشگری، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲۴. تقی‌پور، علی اصغر (۱۳۹۱)، مرز و امنیت اجتماعی و انسانی در شهرهای مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲۵. جعفرآبادی، حسن سعادت (۱۳۹۱)، مبانی نظری و دیدگاه‌های تئوریک در امنیت و توسعه شهرهای مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲۶. حاتمی نژاد حسین - فرانک سیف الدینی - محمد میره (زمستان ۱۳۹۳) « بررسی شاخصهای مسکن غیررسمی در ایران نمونه موردی: محله شیخ آباد قم » پژوهش‌های جغرافیایی شماره ۵۸.
۲۷. حاجی نژاد علی، علی احمدی. (سال اول ۱۳۹۰) «تأثیرات اقتصادی گردشگری تجاری بر مناطق شهری: مطالعه موردی شهر بانه» پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، شماره دوم
۲۸. حافظ‌نیا، محمدرضا، رحیمی، حسن (۱۳۸۴)، بازتاب فضایی تحول کارکردی مرز جلفا پس از فروپاشی شوروی سابق، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳.
۲۹. حکیمه قنبری؛ شمس‌الله کاظمی زاد؛ زهره هادیانی؛ میرنجف موسوی (پاییز ۱۳۹۳). «تحلیلی بر علل شکل‌گیری اسکان غیررسمی با استفاده از مدل تحلیل مسیر (مطالعه موردی: محله شادقلیخان شهر قم)» فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره سوم، شماره پیاپی ۱۱.
۳۰. حکیمی هادی؛ ابوالفضل مشکینی؛ محمدرضا پور محمدی؛ مهدی پور طاهری؛ احمد پرهیزکار (زمستان ۱۳۹۲) « نقش توسعه یافتگی کلاسیک در شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های غیر رسمی شهری: نمونه موردی شهر خوی» نشریه علمی پژوهشی جغرافیا برنامه ریزی شهری سال ۱۷ شماره ۴۶ زمستان ۱۳۹۲.
۳۱. خالو باقری مهدیه؛ شایان قریشی سید محمد (زمستان ۱۳۹۰) «برابری اقتصادی و شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های غیر رسمی در شهرها یا تأکید بر ایران»، دانشکده معماری دانشگاه شهید بهشتی.
۳۲. خداپار، دادخدا (۱۳۹۱)، نقش مسائل فرهنگی در امنیت شهرهای مرزی استان سیستان و بلوچستان، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۳۳. دبیرخانه ستاد ملی توانمندسازی سکونت‌گاه‌های غیر رسمی (روستا مجید؛ مدیر کل) سکونت‌گاه‌های غیر رسمی و علل تشکیل آن پاییز ۱۳۸۷.
۳۴. رفیعی، قاسم (۱۳۹۱)، بررسی و تحلیل مولفه‌های موثر بر امنیت پایدار در شهرهای مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۳۵. رفیعیان محتبی، جمشید مولودی، ابوالفضل مشکینی؛ عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری؛ کیومرث ایران‌دوست (زمستان ۱۳۹۲). « رابطه تحول کارکرد مرز با ارتقای وضعیت پیرامونی شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهرهای مرزی بانه و سقر،» فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری شماره ۹.
۳۶. رهنما، محمد رحیم، توانگر، معصومه (۱۳۸۹)، نقش شهرهای مرزی در فرایند جهانی شدن و توسعه منطقه‌ای ایران (مطالعه موردی: شهرهای مرزی استان خراسان رضوی)، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ششم، شماره سوم.
۳۷. س. موسوی، م. صرافی. "بهسازی و نوسازی نواحی فرودست شهری" دومین اجلاس وزرای مسکن و شهرسازی آسیا-اقیانوسیه، ۱۳۸۷.
۳۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۳)، ضوابط ملی آمایش سرزمین.
۳۹. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۳)، جهت‌گیریهای آمایش سرزمین، مطالعات آمایش سرزمین، دفتر آمایش و توسعه پایدار.
۴۰. سجادیان، مهیار، سجادیان، ناهید، شیخ‌الاسلامی، علیرضا، حسینی بنی‌جمالی (۱۳۹۱)، تبیین الزامات امنیت پایدار در شهرهای مرزی بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: استان‌های شرقی کشور)، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۴۱. سلامی، مهرداد، زهری، زهرا، کامران‌نژاد، علیرضا (۱۳۹۱)، بررسی کارکرد شهرهای مرزی نقش آن بر گسترش امنیت مناطق مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۴۲. شرفی، حجت‌الله، عباس‌زاده، غلامرضا، ایزدی، علی (۱۳۹۱)، تأثیرات نامنی مرزهای کشوری بر توسعه شهرهای مرزی (نمونه موردی: مرز ایران و افغانستان)، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌های و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۴۳. شکوهی حسین جغرافیا و پست مدرنیسم مجله: تحقیقات جغرافیایی « زمستان ۱۳۸۰ و بهار ۱۳۸۱ - شماره ۶۳ و ۶۴ علمی-پژوهشی (۱۳ صفحه - از ۶۲ تا ۷۴)
۴۴. شکوهی حسین جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول: ۱۳۶۵
۴۵. شکوهی حسین حاشیه‌نشینان شهری، ۱۳۵۵، دانشگاه تبریز، از اولین کتاب درباره اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی در ایران است.
۴۶. صیدی مصطفی، عیسی ابراهیم زاده کیومرث ایراندوست برنامه ریزی و ساماندهی فضایی کالبدی سکونتگاه های غیررسمیک نمونه شاطر آباد کرمانشاه ۲۰/۰۸/۱۳۸۸
۴۷. قادرمرزی حامد - علیرضا جمشیدی - معصومه جمشیدی - داود جمینی (بهار ۱۳۹۲). « اولویت بندی چالش های اسکان غیررسمی با استفاده از تحلیل سلسله مراتب AHP مطالعه موردی: محله جعفرآباد کرمانشاه » فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری شماره ۶
۴۸. قرخلو مهدی جغرافیای فرهنگی سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) (اسفند، ۱۳۹۰)
۴۹. قرخلو مهدی، عیدی ینگی کند ناصح، زنگنه شهرکی سعید تحلیل سطح پایداری شهری در سکونتگاه های غیررسمی (مورد: شهر سنندج) پاییز ۱۳۸۸، دوره ۴۱، شماره ۶۹، صفحه ۱ تا صفحه ۱۶.
۵۰. م. ثروتی، م. حسین زاده، م. صراف، ر. پناهی، " بررسی روند شهر نشینی و توسعه ی فیزیکی شهر کرمانشاه " نخستین همایش ملی آرمان شهر ایران، ۱۳۹۰.
۵۱. م. صراف، "بازنگری ویژگی های اسکان خود انگیخته در ایران: در جستجوی راهکارهای توانمند سازی " حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی، ۱۳۸۲
۵۲. م. صراف، "سیاست محروم سازی حاشیه ها غلط است"، روزنامه همشهری، صفحات: ۱۱۶-۱۱۸، ۱۳۹۴.
۵۳. م. صراف، ک. نوذری، ن. میرزی، "واکاوی معیارهای پهنه بندی فقر شهری در شهر قدس: به سوی مفهوم مشترک محدوده های فرودست شهری"، هفت شهر، صفحات: ۲۰-۲۰، ۱۳۹۳.
۵۴. م. صراف، م. شمسانی، "چهارچوب معیشت پایدار راهبردی برای بقا و ارتقای خانوار در سکونتگاه های غیر رسمی"، صفه، صفحات: ۷۹-۹۴، ۱۳۹۳.
۵۵. ماجدی حمید، مهندس کورش لطفی (پاییز و زمستان ۸۶) «سکونت گاههای غیر رسمی شهری در کلان شهر اهواز»؛ نشریه هویت شهر/ سال اول/ شماره ۱/
۵۶. مشکینی ابولفضل؛ سجادی ژیلا؛ دین دوست جواد؛ تفکر اکرم، (پاییز ۱۳۹۰) « سامان دهی سکونت گاه های غیر رسمی با شیوه توانمند سازی » فصلنامه تحقیقات جغرافیای سال ۲۶ شماره ۳.
۵۷. موسوی میرنجف؛ علی زنگی آبادی؛ مسعود تقوایی؛ حمیدرضا وارثی؛ کرامت ... زیاری (بهار ۱۳۸۹). « تحلیل ساختار فضایی شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی با استفاده از تحلیل های آماری چند متغیره و شبکه های عصبی »، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۱.
58. Arreola, daniel d., curtis, james r. (1993). The mexican border cities: landscape anatomy and place personality, third printing, the university of arizona press.
59. Blatter, joachim. (2004). From 'spaces of place' to 'spaces of flows'? Territorial and functional governance in crossborder regions in europe and north america. International journal of urban and regional research (28) 3, pp. 530-
60. Newman, david. (2003). A companion to political geography. Edited by john agnew, katharyne mitchell, and gerard toal. Malden, ma: blackwell.
61. Ni, pengfei. (2011). Cities as the new engine for sino- indian cooperation, journal of international affairs, vol. 64, no. 2, pp. 143-154.
62. Pena, s., 2002, land use planning on the us - mexico border: a comparison of the legal framework, journal of borderlands studies, vol. 17, no. 1, pp. 1- 20 .
63. Pena, sergio., 2005, recent development in urban marginality along mexico, s northern border, journal of habitat international, no29, pp 258- 301.
64. Portnov, boris a., pearlmutter, david. (1999). Sustainableurban growth in peripheral areas, progress in planning, vol. 52, pp. 239-308.
65. Rietveld, piet. (2001). Obstacles to openness of border regions in europe. In van geenhuizen m & r ratti (eds). Gaining advantage from open borders. An active space approach to regional development, pp. 79-96. Ashgate, aldershot.
66. Rietveld, piet. (2012). Barrier effects of borders: implications for border-crossing infrastructures. Ejtir 12 (2), pp. 150-166.

67. Rumley, d., and j. Minghi. 2015. "conclusion – border landscapes: themes and directions." In the geography of border landscapes, 1-309. : routledge.
68. Rumley, d., and j. Minghi. 2015. "introduction: the border landscape concept." In the geography of border landscapes, 1-309. : routledge.
69. Rumley, d., and minghi, j.v. (1991). The geography of border landscapes. Routledge: new york.
70. Rumley, dennis and julian v. Minghi (eds). The geography of border landscapes (routledge library editions: political geography). London: routledge, 2015.
71. Schutt, russell k. (2012). Investigating the social world; the process and practice of research (seventh edition).university of massachusetts boston, 648 p, sage publications, inc.
72. Smallbone, david., labrianidis, lois., venesaar, urve., welter, friederike., & zashev, peter. (2007). Challenges and prospects of cross border cooperation in the context of eu enlargement. Sixth framework programme priority 7 citizens and covenance in a knowledge based society, kingston university.
73. Stiller, silvia. (2003). Integration in the german-polish border region – status quo and current developments. Paper presented at 43rd congress of the european regional science association "peripheries, centres and spatial development in the new europe" august 27th – 30th, jyvaskyla, finland.
74. Topaloglou, lefteris. (2009). Obstacles in economic cross border interaction across the eu external and northern greek border regions, mibes transactions, vol 3, issue 1.
75. Tykkylainen, m. (2009). Economies, borderlands. International encyclopedia of human geography, editors-in-chief: kitchin, r and thrift, n., volume 3, pp. 345- 353, elsevier ltd.
76. Van der velde, b. Martin r. (1998). Labour market in a border area-searching for jobs and the influence of borders. 38th european congress of the european regional science association vienna, austria, august 28 - september 1.
77. Van geenhuizen, marina., van der knaap., & nijkamp, peter. (1996). Trans-border european networking: shifts in corporate strategy?. European planning studies, vol, no. 6.
78. Van houtum, henk. (1998). The development of crossborder economic relations: a theoretical and empirical study of the influence of the state border on the development of cross-border economic relations between firms in border regions of the netherlands and belgium. 256 p, center, tilburg.
79. Wasti-walter, d. (2009). Borderlands. International encyclopedia of human geography, editors-in-chief: kitchin, r and thrift, n., volume 1, pp. 332-339, elsevier ltd.
80. Wu, chung- tong. (1998). Cross-border development in europe and asia. Geojournal, 44.3, pp. 189-201. 340